

TOPONÍMIA BAIX-EMPORDANESA: UN PETIT MOSTRARI D'ESPÈCIES ANIMALS I VEGETALS AUTÒCTONES

ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA

És un fet prou constatat que les activitats derivades del camp i la ramaderia es troben àmpliament reflectides en l'onomàstica catalana. Habitatge, eines, feines del camp, forma de les peces de terra, classes de sòl, conreus, bestiar... són només alguns exemples dels diversos aspectes que es poden estudiar en qualsevol recull de toponímia. A més, la vida rural va associada a la natura i, per tant, la toponímia reflecteix molt fidelment elements de la flora i de la fauna d'un territori determinat.

A partir d'un corpus de topònims d'una petita zona del Baix Empordà (termes de Pals i Palau-Sator), em vaig proposar, doncs, de fer una selecció de tots aquells noms que tenen (o poden tenir) relació amb la flora i la fauna. Per tant, he considerat tant els vegetals i animals en estat salvatge com els conreus i els animals domèstics.¹ Alguns d'aquests noms encara són vigents tot i que, en alguns casos, l'espai que designen ha patit transformacions i el nom, si és que encara es manté, ja no té res a veure amb l'antic referent; altres, són noms que la gent ja no coneix però que s'han pogut recuperar en fonts escrites.² Uns i altres ens aporten, doncs, informació sobre espècies vigents o extingides, però sobretot ens permeten de fer volar la imaginació i recrear alguns d'aquests espais que ara veiem coberts de ciment.

1. Tot i que tenen molt a veure amb el món rural, reservem per a una altra ocasió l'estudi dels zòdnims.

2. Els documents utilitzats pertanyen al fons notarial de Pals (manuals compresos entre 1602 i 1832) i al de Palau-Sator (capbreu de 1670-1671), que es conserven a l'Arxiu Històric de Girona. També hem espigolat algun nom a l'Arxiu Parroquial de Pals (llibre de baptismes de 1577-1657), traslladat recentment a l'Arxiu Diocesà de Girona. Hem conservat les grafies originals.

ESTUDI FORMAL

Una part dels topònims són apel·latius simples, en singular o en plural. Estan formats per un únic substantiu o bé hi pot haver un article que el precedeix, que de vegades és salat: Borroms, les Farigoles, el Bosc, Freixe, Sa Aguineu, Colomer, etc. En aquest grup, hi trobem de vegades noms derivats descriptius, és a dir, que contenen sufixos diminutius, augmentatius, pejoratius o que indiquen que es tracta de noms col·lectius: el Balcaret, es Boscaton, Campàs, Alzinar, Figarer, Albereda, el Rodorar, etc.

Una altra part dels topònims és formada per noms compostos, precedits o no d'article, i de vegades aglutinats. Es tracta de noms que aporten informació sobre la grandària, la forma, la situació, el propietari, etc. S'hi distingeixen diverses estructures; vegem-ne unes quantes:

Substantiu + substantiu: Quadró Panisseta, Bosc Major.

Substantiu + complement: Puig dels Corbs, el Pas del Llop, lo Alzinar den Blanc.

Substantiu + adjectiu: els Jonquers Grans, els Jonquers Petits, Closa Lloparda.

Substantiu + de + adverbi: Olivar de Baix, Olivar de Dalt, Vernagar d'Allà, Vernagar de Ça.

Tant els noms simples com els compostos poden anar seguits d'una conjunció o altres mots que serveixen per indicar que un lloc és conegut amb més d'un nom, la qual cosa s'explicaria pels canvis de propietari o de conreus o la coincidència de més d'un tret característic. Així, trobem: Costas o sa Fonayar, Puig de Galeras o sa Aguineu, Vinya Vella als Gratalops, etc.

ESTUDI SEMÀNTIC

Un primer cop d'ull a un llistat de topònims d'una zona rural qualsevol ens fa adonar de seguida de la presència d'uns mots genèrics que funcionen com a introductors i que, tot i no especificar cap tipus de conreu, ens aporten ja indicis sobre l'extensió o, en algun cas, les espècies que poden anar associades al topònim en qüestió. En el nostre cas, alguns d'aquests mots són: camp, feixa, andana, closa, quadró, bosc, puig, hort. En el cas de Campàs, sembla evident que es tracta d'un terreny de grans dimensions. Quant al mot andana, d'ús força localitzat, direm que designa una llenca de terra llarga i estreta.

Pel que fa a les espècies vegetals, nombrosos topònims reflecteixen la flora i els conreus autòctons. Així, en una zona d'estanys i aiguamolls no hi poden faltar noms fets de balques i joncs: Balchar, l'andana del Balcar, el Balcaret, Joncar, la closa dels Joncs, els Jonquers, els Jonquers Grans i els Jonquers Petits.

Vinyes i oliveres són escampades per planes i turons: Campmayol,³ Camp Mayola, Malloles, el Mallol, Font de les Mayoies, la Vinya del Puig, la Vinya de Torrentí, Vinya del cap del Stany, Vinya de Mar, la Vinya Moror, Vinya de la Bassa, Vinyal(s), Vinyavella, el camp de la Vinya, la Vinya, la Sureda de la Vinya, Vinyassa, la Vinyana del mas Bladó, els Vinyers, la Vinya Barrera, la Vinya de Baix, la Vinya Cabrera, la Vinya Creixella, la Vinya Pagesa, la Vinya Reia, les Vinyes d'en Matilde, la Vinya Tomasina, la Vinya d'en Valor, els Vinyers, l'Olivar, ses Oliveres, camp Olivar, Olivar de Baix, Olivar de Dalt, Olivar de can Pou, camp de les Oliveres, erms de l'Olivet.

Els topònims ens recorden que l'Empordà és terra d'arbres; en alguns casos, no es precisa l'espècie: camp de l'Albra, camp dels Arbres, closa dels Arbres, el Bosc, Bosc major, el Bosc del Sant Pare, el Bosc de can Cosme, el Bosquetó, Bosch den Amat, Bosch Gombert. Altres vegades, els noms són més concrets i ens parlen d'arbres blancs, oms, alzines, saules, roures, freixes, verns: Albareda, Camp dels Homs, Alzinar, Camp de la Alsina, lo Alzinar den Blanch, Closas Saulas, la Sauleta, els Saulics, Roures, Camp de Roures, sa Rovira, sa Roureda, Raurets den Garriga, Sureda, el Camp de la Sureda, el Camp dels Suro, Freixe, Camp del Freixe, Freixeneda, els Verns, el Vernagar,⁴ Pineda, Matapoll.

Els arbres fruiters, especialment la figuera, també tenen la seva representació en la toponímia: Camp de la Figuera, Figarer, el Figuerar, Figuera Verdà, (la) Figarola, Figolar, la Figuera Borda, Croquella, la Corquellera,⁵ Camp de Samatller, Camp des Nogues, Camp des Pares, el Perer, el Morer, el mas Ginjoler, el mas Muscat (una parra molt gran d'aquesta varietat de raïm hauria donat el nom a la casa).

3. Un mallol és una vinya jove.

4. En un treball anterior (vegeu Corredor Plaja, A. M. 1994, pàg. 32), aquest nom, que aleshores (emprant la grafia utilitzada en fonts municipals actuals) escrivíem Bernagar, quedava sense una explicació clara referent al seu significat. En documentació antiga, es troba escrit amb «v». Tot i que el substantiu col·lectiu per designar un terreny plantat de verns és verneda, creiem que vernagar, potser només localment, és un mot equivalent i això per dues raons: 1) prop del Vernagar hi ha una zona que s'anomena els Verns; 2) el sufix *-ar* el trobem en altres topònims associat a altres noms d'arbres (l'Alzinar, el Figuerar, el Roldorar) i, a més, és molt corrent que la gent digui que té un tomatar o un fesolar per expressar que hi ha bona collita d'aquests productes. Per tant, ens sembla que hi ha prou elements per afirmar que vernagar és sinònim de verneda.

5. El fruit de la corquellera és el corquell, una espècie de figa.

Trobem igualment representats diferents tipus d'arbusts: Garriga, Garrigar, Genestal, Quadrons dels Llorers, Fonollar, Camp Bregat, els Bruços, Bruguers i altres plantes salvatges com: Falguers, Falguerar, les Farigoles, la Closa de sa Barbena, Romaguera, Canamera, Borrorns,⁶ el Rodorar, Rodors. Matella designaria una extensió d'arbusts d'una mateixa espècie. El topònim les Socarrades, encara vigent, és dubtós perquè sembla força evident que fa referència a algun incendi ocorregut en aquella zona i, en canvi, a la gent del lloc els sembla que el nom és degut a l'abundor de socarrells.

En aquest apartat de vegetació, trobem algunes plantes cultivades: Carbasser, Quartàs del Carbasser, Carabassal, el Camp dels Fesols, Camp/Quadro Panisseta. I, naturalment, no hi poden faltar els horts: Horta de les Canyes, Horta dels Canyers, Hortum del Noguer, Horta de Palau, Hort de Santa Maria, Ortalanes, Hort Hospital, els Horts del mas Hereu, les Hortes, Horta de Buada, l'Horta d'en Prim, etc.

La fauna salvatge apareix en diversos topònims: Closa Lloparda, Gratalops, el Pas del Llop, Puig sa Guilla, Closa de la Guita, Puig de la Guineu, sa Aguineu, el Puig dels Corbs i potser les Corbaroles. Els Calàpots (calàpets) designa una zona humitosa propera a l'Estany (Estany Marisch). L'abundor d'aus vora aquest estany, tot i que enguany ha minvat molt, queda reflectida a la partida de terra anomenada les Niades.⁷

(La) Cunillera pot fer referència al conill de bosc o a l'animal domesticat. Igualment, el colom ha donat lloc a topònims com Colomer, Puig Colomer, Colomeres, Colomer del Trau (?), carrer del Colomer.

L'aviram també té la seva representació: trobem el gall al Quadro del Gall Cantet, al Torrent del Gall Cantet i a Gallet, i la gallina, al Puig sa Gallina.

L'Hort del Corn fa pensar en alguna història de banyes o de cacera. El Camp del Canyet, prop d'un mas, ens recorda molt possiblement que allò havia estat un antic cementiri d'animals.⁸

El Corral designa el lloc on es tancaven els ramats. La mateixa explicació pot ser vàlida per al Corral d'en Collell.

L'Abeurador, que era al centre del poble i va ser enderrocat ja fa uns quants anys, es manté encara com a topònim i recorda el lloc on, anys enrere, els animals

6. Nom popular amb què s'anomena el borró, planta que viu a les dunes i platges del litoral i ajuda a fixar-ne la sorra.

7. Una niada és un niu ple d'ocells.

8. Fins no fa pas gaires anys, els ramaders enterraven els animals que se'ls morien en finques de la seva propietat. No es pot descartar, però, que el nom provingui de canya.

anaven a beure. Igualment, els topònims Salanques i la Salanquera és possible que facin referència al lloc on es deixava la sal per al bestiar.

Per acabar, voldria remarcar la importància que tenen els reculls de toponímia rural. Els topònims rurals ens ofereixen molt més que la matèria per a un estudi lingüístic. És una realitat, en unes zones més que en altres, que el camp s'està despoblant i això comporta inevitablement la desaparició de la toponímia menor. Els noms desapareixen progressivament, a mesura que es deixen de conrear terres i passen a altres mans. Només un exemple: al meu poble, hi havia els Horts del senyor Ribes, que un bon dia es van vendre i en poc temps van quedar transformats en habitatges; durant un temps, potser uns anys, tot i que els horts ja no hi eren, se sentia el nom. Ara, el nom s'ha ben perdut. Trobaríem una pila d'exemples i, si no, penseu què passa quan es construeix una urbanització en antics camps de conreu o en zones verges. Alguns cops, hi ha noms que tenen sort i són conservats pels nous propietaris, però en la majoria dels casos, es pensa en apel·latius més «moderns», ja que els promotors pensen que amb noms foranis atrauran més la clientela. Per tant, és del tot necessari que es continuïn fent reculls toponímics a les zones rurals per assegurar, d'alguna manera, que no es perdi aquesta part del nostre patrimoni.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, A.M.; MOLL, F.B. (1968): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: ed. Moll.

COROMINES, J. (1983): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Palma de Mallorca: ed. Moll.

CORREDOR PLAJA, A. M. (1997): «Topònims baix-empordanesos del s. XVII: una incursió a les propietats del castell de Palau-Sator els anys 1670-1671», *Estudis sobre el Baix Empordà*, vol.16. Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà (pàgs. 49-70).

MOREU-REY, E. (1982): *Els nostres noms de lloc*. Palma de Mallorca: ed. Moll.